

שזו"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 108

הלכות חנוכה

תקנו חכמים להדליק נרות בשמונת ימי החנוכה, שהם ימי הודיה והלל על ניצחונם של החשמונאים נגד היוונים, ובימים אלו חנכו וטיהרו מחדש את בית המקדש, וכיון שטימאו היוונים את כל השמנים לא היה בידם שמן טהור הכשר להדלקת המנורה, ובדרך נס נמצא פח שמן קטן חתום בחותמו של כהן גדול המספיק להדלקה ליום אחד, ונעשה נס ודלק שמונה ימים.

גם הנשים חייבות במצווה זו, אף שזו מצוות עשה שהזמן גרמא, ובדרך כלל נשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמן - כיוון שגם הנשים היו שותפות בנס, אף הן חייבות במצווה.

פרסום הנס - כל דיני המקום והזמן שקבעו חכמים בענייני הדלקת נר חנוכה נועדו כדי לפרסם את הנס. לפיכך, תקנו להדליק את הנרות ליד הפתח או החלון הפונה לרשות הרבים, כדי שהעוברים ברחוב יראו את הנרות. כמו כן, תקנו להדליק את הנרות משתשקע החמה, שאז הרחובות עדיין מלאים באנשים שחוזרים מעבודתם. אולם אין הפרסום לרבים מעכב את המצווה, ולכן גם יהודי שגר לבדו במקום שומם - חייב בהדלקת נרות חנוכה, כדי לזכור בעצמו את הנס.

מצוות הדלקת נרות חנוכה חביבה וחשובה ביותר, לפיכך קבעו חכמים שאפילו עני שאין לו אפשרות לקנות נרות, צריך לחזור על הפתחים או למכור את כסותו כדי לקנות נרות חנוכה. ואף שלקיום מצוות אחרות אין חובה על האדם לחזור על הפתחים או למכור את כסותו, כאן שיש במצווה פרסום הנס, החיוב גדול יותר. אלא שאין העני צריך להדר במצווה, ודי לו להדליק נר אחד בכל יום¹.

עשיית מלאכה - מנהג נשים להימנע מעשיית מלאכה בשעה שנרות החנוכה דולקים. והיו נשים שנהגו להימנע מעשיית מלאכה במשך כל ימי החנוכה, ובמיוחד ביום הראשון והשמיני. אולם למעשה המנהג להימנע ממלאכה בשעה שהנרות דולקים, ואף זאת רק בחצי השעה הראשונה שבה יוצאים ידי חובת המצווה².

המנהג הוא להימנע ממלאכות שאסורות בחול המועד, ככיבוס, תפירה וכיוצא בזה, אולם בישול וטיגון מותר.

להדליק את שאר נרות ההידור, ויסיים ההדלקה בעודו אומר נוסח זה כדי שיהיה משמעות למה שאומר "הנרות הללו אנו מדליקים", שכוונתו על מה שמדליק כעת ולא על מה שכבר הדליק¹⁰, אולם, מי שקשה לו להתרכז באמירה והדלקה יחד, רשאי לאומרו בגמר ההדלקה¹¹.

בנוסח הנרות הללו יש ל"ו תיבות כמניין הנרות של כל שמונת ימי החנוכה, מלבד שתי המילים הנרות הללו, והכוונה בזה היא - שהנרות הללו - הם ל"ו, ובשני תיבות הנרות הללו יש שמונה אותיות רמז לשמונת ימי חנוכה, ולכן יש לדייק ולאומרו כפי הנוסח המופיע בסידור, כדי שיהיו בדיוק ל"ו תיבות¹².

וטעמים רבים נאמרו בזה על דרך הפשט ועל דרך הסוד (עיין בהערה)⁵. אולם, בני אשכנז נוהגים לומר "של חנוכה"⁶.

בנוסח של "שעשה ניסים": אומרים שעשה ניסים וכו' "בזמן הזה" ולא "ובזמן הזה"⁷. ומנהג אשכנז לומר "והגיענו לזמן הזה" הלמד בניקוד חיריק ולא בפתח⁸, אולם מנהג בני ספרד לומר בניקוד פתח⁹.

מתי נכון לומר את הנוסח של "הנרות הללו", האם תוך כדי ההדלקה או אחר סיומה?

אחר שבירך והדליק נר אחד, תוך כדי הדלקתם יתחיל לומר את הנוסח של "הנרות הללו", אף שעדיין לא סיים

האם נכון יותר שלא להתחיל להדליק את הנרות עד אחר סיום הברכות?

בלילה הראשון מברך קודם ההדלקה שלוש ברכות: להדליק נר, שעשה ניסים, ושהחיינו, מליל שני מברכים רק להדליק ושעשה ניסים³, ובכל אופן יש להקפיד לכתחילה להתחיל להדליק רק בסיום כל הברכות, כדי שיהיו הברכות עובר לעשייתן⁴.

יש כמה נוסחאות בברכות ההדלקה מה עלי לנהוג?

ישנם כמה שינויים בנוסח הברכה על ההדלקה כדלהלן: מנהג בני ספרד לברך להדליק נר חנוכה בלי המילה "של".

1 שז"ע סימן תרעא סעיף א, ומשנ"ב שם ס"ק ג.
2 שז"ע סימן תרעא סעיף א ומשנ"ב ס"ק ד.
3 משום שהנס היה כל יום ויום שהרי כל שמונה ימים הדליקו מן הפך, אבל שהחיינו הוא על הגעת הזמן וכבר בירך בתחילת הגעתו שהוא ליל ראשון, משנ"ב סימן תרעו ס"ק ג'.

4 שז"ע ורמ"א סימן תרעו סעיפים א-ב'.
5 שז"ע שם סעיף א', והובא בפוסקים כמה טעמים שלא אומרים של חנוכה כמו נר של שבת, א. משום שני חנוכה אסור להשתמש לאורו, ולכן אומרים להדליק נר חנוכה להורות שהנר הוא רק למצוות חנוכה, שהרבה גדולים אמרו לומר בזמן הזה, לפי שאף בזמן הזה מתעורר אור העליון שנעשה הנס על ידו, כבר כתב החיד"א בשו"ת חיים שאל ח"ב ס"ס י' שאף שהרמז גדול כבודו עטרה בראש כל אדם, אין לחוש לסודות שלא גילה רבינו האר"י ז"ל, ע"ש.
8 מטה משה סימן תתק"פ, משנ"ב שם.
9 חזו"ע עמוד קכה-קכו בשם כמה פוסקים.
10 משנ"ב שם ס"ק ח', חזו"ע עמוד קל.
11 משנ"ב שם וכה"ח בשם הפ"מ, ג, ובה כוונת הנרות הללו על מה שהדליק.
12 משנ"ב שם, וכה"ח אותיות כח-ל,

כתב בשם הרוח חיים ס"ק ג' שבכך נמצא סך י"ג תיבות בברכה, כנגד י"ג מידות של רחמים, וי"ג תיבות אלו הם רמז למה ששינוי (מסכת מידות פ"ב מ"ג) י"ג פרצות פרצו מלכי יון, וחזרו בית חשמונאים וגדרום, וגזרו כנגדן י"ג השתחויות, חזו"ע עמוד קכה, וע"ע במהרש"א שבת קיט ע"א ד"ה בתליסר.

6 משנ"ב שם ס"ק א', וכתב עוד דאף שבמהרש"ל כתב לומר שלחנוכה במילה אחת מהטעמים שהזכירו בהערה הקודמת מ"מ העולם לא מקפידים על זה, ויש מבני אשכנז שנוהגים ככני ספרד, וכדעת הגר"א במעשה רב אות קלא.

7 משנ"ב שם, חזו"ע עמוד קכו, ואף

משא"כ בנר של שבת שמותר להשתמש לאורו ועשוי לכל צורכנו, יש להפריד במילת של להודיע שאינו רק למצוות שבת, כן כתב השל"ה במסכת תמיד נר מצווה אות ז', ובשע"ת כאן אות א'. ב. כיון שבחנוכה אין לנו עוד מצוות מלבד הנר לכן אומרים נר חנוכה, משא"כ בשבת שיש לנו עוד מצוות כגון קידוש וסעודות שבת, לכן אומרים של שבת, שהנר הוא אחד ממצוות השבת, מחזיק ברכה הובא בשע"ת שם. ג. על פי הסוד מה שאומרים נר חנוכה הוא משום ר"ת נח"ל שהוא שם קדוש היוצא מפסוק "נוצר חסד לאלפים" (שמות לד, ז), כמבואר בשער הכוונות דרושי חג חנוכה דרוש א', ובכה"ח אות ט'

לבני ספרד שרק ראש המשפחה מדליק, האם רשאי להביא לילד קטן להדליק את שאר נרות ההידור כדי לחנכו במצוות?

למנהג בני ספרד שרק ראש המשפחה מדליק את נרות החנוכה וכל בני הבית יוצאים ידי חובה בהדלקתו, נחלקו הפוסקים אם יוכל ליתן לקטן להדליק את שאר נרות ההידור, יש שכתבו שלא יתן לבניו הקטנים להדליק את נרות ההידור, כיון שקטן אינו מוציא את בני הבית ידי חובת המנהג¹³, ולכתחילה לא יתן אף לבניו הגדולים¹⁴, ויש חולקים וסוברים שמותר לכתחילה לתת לבניו הקטנים שהגיעו לחינוך להדליק את נרות ההידור¹⁵.

לכל הדעות רשאי ליתן לבניו הקטנים להדליק את נר השמש, ואף טוב וראוי לעשות כן כדי לחנכם במצוות, דגם בנר השמש יש קצת מצווה¹⁶.

מי שהדליק נרות חנוכה ושכח לברך עד מתי יכול לברך? ומה הדין אם שכח לברך "שהחיינו" ביום הראשון האם יכול לברך ביום השני?

מי שהדליק נרות חנוכה ושכח לברך קודם ההדלקה, אם עדיין לא סיים להדליק את כל הנרות יברך וימשיך להדליק את שאר הנרות שעדיין לא הדליק¹⁷.

אך אם סיים להדליק את כל הנרות, יש הבדל בין הברכות השונות: ברכת להדליק נר - אינו יכול לברך יותר שהרי אינה עוברת לעשייתה. אולם ברכת "שעשה ניסים" וברכת "שהחיינו" - יכול לברך תוך חצי שעה להדלקה¹⁸. אם נזכר אחר חצי שעה לא יברך יותר¹⁹.

ולגבי ברכת "שהחיינו", מי שלא ברך בלילה הראשון, רשאי לברך למחרת בלילה השני בזמן ההדלקה²⁰.

ילד או בחור מבני ספרד שרוצה להדליק נרות חנוכה בעצמו האם רשאי לברך על הדלקה זו?

מנהג בני ספרד שרק בעל הבית מדליק את הנרות וכל בני הבית יוצאים ידי חובה בהדלקתו²¹. אם אחד מבני הבית רוצה להדליק לבדו ולא לצאת ידי חובה בהדלקת בעל הבית, אינו רשאי לברך על הדלקתו והרי היא "ברכה שאינה צריכה"²². ולכן אם הקטן רוצה להדליק לבדו ידליק בחדר אחר ובלא ברכה.

אולם, מנהג בני אשכנז שכל אחד מבני הבית מדליק לעצמו נרות חנוכה בברכה, כולל הבנים הקטנים שהגיעו לחינוך, מלבד הנשים והבנות שיוצאות ידי חובה בהדלקת האב²³.

הבנות שיוצאות ידי חובה בהדלקת בעל הבית, וכן לבני ספרד שכל בני המשפחה יוצאים ידי חובה בהדלקת בעל הבית, האם הם חייבים להיות נוכחים בזמן הברכה וההדלקה?

הבנות, וכן שאר בני המשפחה (למנהג הספרדים) שיוצאים ידי חובה בהדלקת בעל הבית, לכתחילה טוב ונכון שיהיו נוכחים בזמן ההדלקה וישמעו את הברכות ויצאו ידי חובתן, כדי לצאת ידי דעות הפוסקים שסוברים שמי שמדליקים עליו בביתו ולא שמע את הברכות צריך לחזור ולברך 'שעשה ניסים' ו'שהחיינו' כדי להודות לה' על הנס. אולם, מעיקר הדין גם אם לא נכחו בשעת הברכה לא יברכו שוב כשיחזרו לביתם, כי יצאו ידי חובתן גם בהדלקה וגם בברכה של בעל הבית²⁴.

מי שלא היה בביתו בנר ראשון של חנוכה ואשתו הדליקה במקומו, האם בלילה שני יכול לברך "שהחיינו" כשמדליק בעצמו?

מי שהיה בדרכים בנר ראשון של חנוכה, ואשתו הדליקה בבית בברכה, כשיבוא לביתו בנר שני של חנוכה לא יברך "שהחיינו" כיון שיצא ידי חובה במה שאשתו הדליקה בשבילו גם בהדלקה וגם בברכה²⁵. וי"א שצריך לברך שהחיינו כשידליק בעצמו²⁶, ולכן מי שלא נכח בהדלקה ישתדל לכל הפחות לשמוע ברכת שהחיינו בלילה הראשון ממי שחייב, וכן בחורי ישיבות מבני ספרד יכוונו לצאת בברכת "שהחיינו" של הדלקת בית המדרש²⁷.

מי שהגיע לביתו בשעת לילה מאוחרת ובני המשפחה כבר ישנים, האם צריך להעירם כדי להדליק נרות, או שיכול להדליק לבדו בברכה?

מי שהגיע לביתו בשעת לילה מאוחרת ועדיין לא הדליקו נרות בביתו, אם יכול להעיר אחד או שנים מבני הבית כדי שישמעו הברכות, יעשה כן וידליק נרות חנוכה. אולם, אם אינו יכול להעיר אחד מבני הבית, ידליק הנרות בברכה כרגיל²⁸.

האם מותר להדליק נרות חנוכה במקומות ציבוריים בברכה?

מסיבות וכנסים הנערכים בימי החנוכה וכן הדלקות מרכזיות הנערכות ברחובה של עיר, נחלקו הפוסקים אם רשאים להדליק בברכה, יש אוסרים כיון שהתקנה היא "נר איש וביתו", והוסיפו על כך בית הכנסת שיש בו זכר להדלקת הנרות בבית המקדש מדין מקדש מעט, מה שאין כן באירועים וברחובה של עיר לא תיקנו חז"ל להדליק בברכה²⁹. ויש מקילין להדליק בברכה במקומות ציבוריים לפרסום הנס כי פעמים רבות הפרסום במקומות אלו גדול יותר מהפרסום בביהכ"ס, ויש להם על מה שיסמוכו³⁰, וכן מנהג חסידי חב"ד.

מנהגי בה שליחות ועיי"ש עוד טעמים לזה. ולפי"ז הוא הדין היפא שאם אשתו או בניו לא נוכחו בשעת ההדלקה של לילה ראשון, שיברכו הם בזמן ההדלקה של נר שני שהחיינו.

27 ויכוונו לצאת גם בברכת שעשה ניסים, מטעם המבואר בשאלה הקודמת.

28 חזו"ע עמוד סב-סד.

29 שבט הלוי ח"ד סימן סה, מנחת יצחק חלק ו סימן סה אות ג, הליכות שלמה עמוד שיד, ציץ אליעזר חלק טו סימן ל.

30 משנת יעקב להגר"י רוזנטל הלכות חנוכה עמוד רס, שו"ת או נדברו חלק ה סימן לו, ובחזו"ע חנוכה עמוד מז כתב שהמברכים יש להם על מה שיסמוכו, ומה טוב להתפלל שם תפילת ערבית בציבור מיד לאחר ההדלקה כמו שנהגים בביהכ"ס.

22 כמבואר בב"י סימן תרע"ז ד"ה כתב תרומת הדשן. וביאר זאת הברכי יוסף סימן תרעו אות ב דבני הבית יוצאים בהדלקת בעל הבית אף אם לא מכוונים כלל, דפטורים בהדלקת הבית ואינו תלוי כלל ברצונם ובכוונתם של בני הבית.

23 רמ"א סימן תרעא סעיף ב, ומשנ"ב שם.

24 שו"ע סימן תרעו סעיף ג' שדווקא אין מדליקים עליו בביתו, משנ"ב ס"ק ו, כה"ח אות כד.

25 מג"א ס"ק ב, משנ"ב שם ס"ק ז, מחב"ד (ס"ק ג), ובכה"ח (אות כז).

26 ב"ח, פ"ח סימן תרעו סעיף א', שו"ת רבבות אפרים חלק ו' סימן תי פסקי הלכות מהרב אלישיב אות ה', חזו"ע עמוד קלח, וטעמם שברכת שהחיינו היא על הזמן, והוי ככל ברכות הנהנין דבעינן שמיעה וכוונה. ועוד שברכת שהחיינו היא חובת הגוף ולא

גדול אף בנר החיוב, הרי שניתן לסמוך על דעה זו בנרות ההידור.

16 בא"ח ואור לציון שם.

17 משנ"ב סימן תרעו ס"ק ד'.

18 משנ"ב שם, הגרע"ק א' מהדו"ת ס"ק יג. 19 הליכות מועד חנוכה פ"א הלכה ה', בביאור דברי המשנ"ב שלא יסתור דברי עצמו בס"ק ב' שכתב שלא יברך אחר ההדלקה, ובס"ק ד' כתב שיברך, וצ"ל שתוך חצי שעה מברך ואח"כ אינו מברך דאינם דולקים לעיקר המצווה, כמבואר בשו"ע סימן תרעב ס"ב.

20 שו"ע סימן תרעו סעיף א. ומשנ"ב שם ס"ק ב, ובשעה"צ ס"ק ג' כתב להסתפק אם ארע כן בליל שמיני וממילא יתבטל לגמרי מברכת שהחיינו אם יוכל לברך על עיצומו של יום, ולמעשה סב"ל, חזו"ע עמוד קלז.

21 שו"ע סימן תרעא סעיף ב.

ובנוסח אשכנז יש יותר מל"ז תיבות, וביאר הסטייפלר אורחות רבינו ח"ג עמוד כב שמניין התיבות הוא עד אחר התיבות לראותם בלבד, ומשם ואילך אין זה עיקר הנוסח.

13 בא"ח פרשת וישב ס"ח, אור לציון ח"ד עמוד רלט, דכשם שקטן לא מוציא גדול בנרות החיוב וכסתם מרן בס"מ תרעה ס"ג, ה"ה דלא מוציאו בנרות ההידור, ובפרט הדמנהג אצל כולם להדליק את נרות ההידור לא יוכל לומר שאינו רוצה להיות מן המהדרין, דנעשה מחויב מחמת המנהג.

14 כיון שהמתחיל במצווה אומרים לו גמור, וכפי שכתב המשנ"ב סימן תרעא ס"ק מ"ח-מט.

15 הגר"ח פלאגי' בספר מועד לכל חי סימן כז אות לו, חזו"ע עמוד כא, כיון שלדעת ה"א בס"מ תרעה ס"ג קטן מוציא